

Paul M. Zulehner – Petra Steinmair-Pösel,
***Gleichstellung in der Sackgasse. Frauen, Männer
und die erschöpfte Familie von heute***, Wien – Graz
– Klagenfurt, Styria, 2014, 300 str.

Jadranka Rebeka Anić
rebeka.anic@pilar.hr

U knjizi *Gleichstellung in der Sackgasse. Frauen, Männer und die erschöpfte Familie von heute* (*Ravnopravnost u slijepoj ulici? Žene, muškarci i iscrpljena suvremena obitelj*) pastoralni teolog Paul M. Zulehner i socijalna etičarka Petra Steinmar predstavljaju ishode triju istraživanja provedenih u Austriji u razmaku od deset godina: 1992., 2002. i 2012. godine. Prvu studiju iniciralo je *Tajništvo katoličkog muškog pokreta* Austrije, druga je provedena uz potporu *Gospodarske komore Austrije*. Te dvije studije bile su usmjerene na muškarce, premda su bile reprezentativne za cjelokupno austrijsko stanovništvo i sadržavale su informacije i o ženama, njihove procjene i slike uloga. Treća studija obuhvaćala je i žene i muškarce, a financirala su je četiri austrijska ministarstva. Upitnik nije bitno mijenjan u odnosu na druge dvije studije već su pojedini vidovi prethodnih upitnika samo dopunjeni (41-46). Tim trima istraživanjima koja su usporediva i omogućavaju praćenje promjena u poimanju slika i uloga kod muškaraca i žena, autori su dodali i ishode kvalitativnog istraživanja provedenog među muslimanima i muslimankama koje žive u Austriji. To istraživanje financiralo je 2012. godine *Ministarstvo unutarnjih poslova*, a u knjizi je predstavljeno u zasebnom, desetom poglavlju knjige.

Dvanaest poglavlja knjige uokvireno je uvodom naslovljenim *Preludij* i završetkom naslovljenim *Koda (Coda)* u kojima autori iznose razloge zašto pišu knjigu i što njome žele polučiti. Koda se razlikuje od Preludija u tome što u tom poglavlju autor i autorica zasebno iznose svoja razmišljanja i stavove u odnosu na temu knjige, na zajednički rad i pitanja koja smatraju otvorenima. Autori ističu da namjerno pišu knjigu koja nije niti jednostavno popularna niti znanstveno stručna, premda želi odgovarati na oba zahtjeva. Oni su uvjereni da je takva rasprava nužna upravo u rodnom diskursu, gdje s jedne strane vlada iskušenje populističke polemike, s druge strane postoji stručni diskurs udaljen

od svakodnevnog iskustva. Autori žele ponuditi lako razumljiv tekst koji je povezan sa svagdašnjicom, a ujedno i potkrijepljen ishodima dugoročnog istraživanja (293). Njima je stalo da: prikažu raznolikost slika o ženama i muškarcima i razvoj tih slika koji ne ide linearno; izbjegnu daljnje polariziranje javnosti u tim pitanjima; pokušaju razumjeti argumente suprotstavljenih strana; izbjegnu pat pozicije između samo dviju mogućnosti rješavanja problema i pokušaju naći treći put (9-10). U trećem poglavlju, u kojem donose pregled knjige, ističu da je pravi cilj studije naznačiti i protumačiti razvoj uloga i samorazumijevanje muškaraca i žena tijekom vremena te ukazati na mogućnosti i poteškoće s kojima je taj razvoj povezan (33).

U prvom poglavlju naslovljenom *Pitanja su mnoga* autori na temelju ishoda istraživanja pokušavaju odgovoriti na pitanje imaju li žene i muškarci u Austriji sliku idealne žene/idealnog muškarca, odnosno, što ispitanici smatraju tipično ženskim, a što tipično muškim vlastitostima i ulogama. Autori polaze od postavke da nas suvremeni mediji zasipaju stereotipnim slikama idealnog muškarca/idealne žene, dok takve slike u zbilji ne postoje. Njih zanima pitanje: Odakle dolaze takve idealne slike? Jesu li ishod kulture ili izrastaju iz arhaičkih dubinskih slojeva ljudske podsvijesti? Ili su samo uspješni proizvodi marketinških specijalista? Ako da, gdje ih nalaze? (11).

Podaci istraživanja pokazuju da velik broj muškaraca, odnosno žena, nema idealnu sliku ni o vlastitom ni o drugom spolu. Kad takve slike i postoje, one se ne samo znatno razlikuju od medijski ponuđenih klišeja već su i ispitanici imali različite idealne slike žene/muškarca: prazna ili blijeda (kad idealna slika ne postoji ili predložena obilježja nailaze na premalo slaganja), tradicionalna i egalitarna idealna slike. Autori tvrde da mogu slijediti razvoj idealne slike žene tijekom dvadeset godina i donose podatke koji to potkrepljuju (12-16).

Sličnu raznolikost stavova ispitanika autori pokazuju i na pitanju tipično muških/tipično ženskih vlastitosti. Statistički se pojavljuju tri skupine: oni koji smatraju da postoje različite vlastitosti žena i muškaraca i da su te vlastitosti u kontrastu; oni koji smatraju da su sve vlastitosti istovremeno i ženske i muške; oni koji ne razlikuju muške i ženske vlastitosti već sve vlastitosti smatraju jednostavno ljudskim vlastitostima (18). Razlike se pojavljuju i unutar pojedinih skupina. Primjerice, kod onih koji ženama i muškarcima pripisuju različitosti, dio ispitanika podržava više sličnost, drugi razliku. Zbog svega toga autori postavljaju pitanje: Kako to da se tako različita poimanja, različiti stavovi pojavljuju u jednom te istom narod? Kako se »grade« te različite slike? (18)

U drugom poglavlju *Emancipacija žena: jasno! Ali emancipacija muškaraca?* autori raspravljaju: Je li feminizam u krizi i treba li konjunkturu? Znači li kritički ili suzdržan odnos prema feminizmu odbacivanje i moderne slike žene, odnosno emancipacije? Koja se vrijednost pridaje emancipaciji muškaraca?

Kad je u pitanju kriza feminizma, autori se pozivaju na kritičarke feminizma koje smatraju da feminizam ženama nije donio obećano oslobođenje od vlasti

muškaraca već je samo zamijenio nadglednike. Umjesto muškaraca, žene nadgledaju feministkinje i propisuju ženama kakve bi trebale biti. Takav feminizam je ženama neatraktivan (21-23). Distanciranje od feminizma međutim ne znači i odustajanje od moderne slike žene. Na temelju istraživanja autori zaključuju da feminizam i emancipacija žena kod ispitanika u Austriji imaju različito značenje. Razlikuju se četiri tipa ispitanika: prvi tip čini skupina koja modernu ženu vezuje uz feminizam za koji smatra da nije nadiđen; u drugi tip pripadaju žene koje u većem broju zastupaju mišljenje da moderna žena ne mora sama po sebi biti feministkinja; treći tip su žene koje smatraju da feminizam ni u kom slučaju nije nadiđen, ali da moderna žena ne mora nužno biti feministkinja; četvrti tip žena smatra da je feminizam nadiđen, ali nisu protiv moderne žene jer smatraju da moderna žena ne mora automatski biti feministkinja (24-25).

Autori smatraju da ispitanici ravnopravnost žena i muškaraca manje vežu uz pojam feminizam, više uz pojam emancipacija. Prema istraživanjima, povećava se broj stanovnika koji podržavaju emancipaciju žena (27).

Emancipacija muškaraca prema mišljenju autora slijedi muško-politički drukčije ciljeve nego žensko-politička emancipacija žena. Dok politika žena teži nadići vladavinu muškaraca, politika muškaraca želi nadići vladavinu muškosti, odnosno, sustav hegemonijalne muškosti (29-30). Prema ishodima istraživanja, emancipaciju muškaraca u Austriji prihvaća sve veći broj stanovnika, a broj simpatizera se povećava i među samim muškarcima. Drugo poglavlje autori zaključuju tvrdnjom da ispitanici još uvijek smatraju da je emancipacijski razvoj dobar i nužan i da je to cilj kojemu treba težiti (31).

U četvrtom poglavlju autori predstavljaju karakteristike triju već spomenutih austrijskih studija čije ishode u knjizi analiziraju (41-45), a u petom poglavlju predstavljaju tipove žena i muškaraca koje su konstruirali uz pomoć klastera kako bi veliku količinu podataka učinili preglednom (47-53). O imenovanju i promjenama imenovanja tipova žena i muškaraca dobivenih na temelju klastera u studijima iz 1992., 2002. i 2012. godine, kao i o promjeni klastera na temelju kojih se tipovi određuju, autori pišu u osmom poglavlju knjige *Žene i muškarci u stresu modernizacije* (177-183).

Na temelju dvanaest stavki kojima se opisuju uloge žena i muškaraca, a od kojih se sedam smatra tradicionalnim, sedam modernim, autori su ispitanike, sukladno njihovim odgovorima, podijelili na četiri tipa: tradicionalni, moderni, pragmatični mješoviti tip i tražitelj. Usporedba zastupljenosti pojedinih tipova u tri istraživanja u rasponu od dvadeset godina pokazuje da su se žene i muškarci razvijali različitom brzinom te da taj razvoj nije tekao uvijek linearno. Ishodi istraživanja ukazuju da ne postoji samo naslijeđena polarnost između žena i muškaraca već i snažna polarnost između modernih (žena i muškaraca) i tradicionalnih (opet žena i muškaraca) (47-52).

U poglavlju *Žene i muškarci u stresu modernizacije* osobito je zanimljivo propitivanje značenja modernosti na temelju ishoda istraživanja. Autori upo-

zoravaju da žene imaju različite predodžbe o tome što je za njih moderno. Neke žene modernim ženama smatraju obrazovane, uspješne poslovne žene koje se mogu slobodno odlučiti za majčinstvo. Budući da takav koncept u prvom redu slijede feministkinje, autori ga nazivaju »feminističkim modernitetom«. U drugu skupinu pripadaju žene koje žele pomiriti obitelj i posao, ali obitelj za njih nije vrijeme prekida, već u usporedbi s plaćenim poslom ima ili jednaku ili veću vrijednost. »Moderno« za te žene znači: moći sama odlučivati o svom životu i ne biti prisiljena ni na kakvu žensku ulogu. Taj alternativni koncept modernost autori nazivaju »pluralistička modernost«. Autori smatraju da se suvremene rasprave ne vode više između (patrijarhalnih) muškaraca i (emancipiranih) žena, već između pluralističko-liberalno-modernih i feministički modernih žena (i muškraca). Prema mišljenju autora, pluralističko-liberalne žene boje se paternalizacije od strane feministkinja i bore se protiv toga da prijeđu iz patrijarhalnog u feministički paternalizam. Feministkinje se pak boje da ih žene koje žele pluralističko-liberalnu slobodu izbora, oslabljuju u njihovim žensko-političkim ciljevima. Obje se skupine bore za razvoj i »modernizaciju« života žena, pod tim međutim razumiju različito (56-60).

Važna područja života suvremenih žena i muškaraca obrađena su u šestom poglavlju knjige. Na temelju ishoda istraživanja autori raspravljaju o sličnosti i razlikama između žena i muškaraca kad su u pitanju životne želje i ozbiljenja tih želja; zaposlenje; tko treba imati prednost pri zapošljavanju u slučaju manjka radnih mjesta; modeli radnog vremena i privatni život. U tom poglavlju autori analiziraju i različite predodžbe radnog vremena između oženjenih i neoženjenih. Kad istražuju privatni život, autori istražuju i stavove samaca, osoba koje žive u zajednicama »nalik braku«, sličnost heteroseksualnih i homoseksualnih partnerstava u odnosu na dinamiku, pouzdanost i obvezatnost, ulogu djece u partnerstvu; razlike u ophođenju s djecom između majki i očeva; tko preuzima odgovornost za njegu djece, starijih i bolesnih u obitelji itd. (62-124).

Ravnoteža između privatnog života i života u svijetu rada tema je *sedmog* poglavlja. Autori se slažu s kritičarima izraza *Work – Life – Balance* (*posao – život – ravnoteža*) koji smatraju da je izraz u dvostrukom smislu varljiv. Izraz sugerira da se život sastoji s jedne strane od plaćenoga rada, s druge strane od vremena odmora, čime čini nevidljivim neplaćeni rad u obitelji. Problem ne rješava ni izraz *Work – Work – Life – Balance* kojim se želi riješiti nevidljivost neplaćenoga rada. Oba izraza naime sugeriraju da rad – plaćeni ili neplaćeni – nije dio života, da se život događa tek u slobodnim večerima i da je samo »slobodno vrijeme« pravo vrijeme života. Istraživanja međutim pokazuju da mnogi ljudi u radu nalaze smisao (125-176).

Osmo poglavlje knjige naslovljeno je *Žene i muškarci u stresu modernizacije* i u njemu autori detaljno predstavljaju promjene u samoshvaćanju žena i muškaraca i njihovih uloga u razdoblju od dvadeset godina. Podaci pokazuju da se u istraživanom razdoblju nije dogodio linearan razvoj od tradicionalnog do mo-

dernog. Taj »modernizirajući« razvoj rodni uloga, koji je u prvom desetljeću (1992.-2002.) brzo išao naprijed, u drugom se nije nastavio linearno. U drugom istraživanom desetljeću uočljiva je »promjena trenda«: broj »modernih« se više ne povećava, već se u neočekivano velikom opsegu smanjuje. Autori pretpostavljaju da je uzrok promjene u razvojnom pravcu »modernizacijski stres« koji na proces modernizacije djeluje kao kočnica. U posljednjih deset godina (2002.-2012.) dogodila se lagana »retradicionlanizacija«, kao i snažna »pragmatizacija« uloga (181). Pragmatičari žele povezati oba životna područja: obitelj i zanimanje (tako žene), odnosno zanimanje i obitelj (tako muškarci) (181-182).

Autori smatraju da uočljiv pad tipa »modernih« žena i muškaraca ne nagoviješta nužno i kraj modernizacije rodni uloga već da je došlo do promjene što »moderan« sadržajno znači. »Moderan« znači novo pozicioniranje žena u privatnom i javnom životu i pokušaj unošenja ravnoteže u oba područja, odnosno, teži se postizanju cjelovitosti, proširenju životnog područje žena i muškaraca. U tom smislu oni pišu o nekoj vrsti »proširenja-modernizacije« (*Ausweitungs-Modernisierung*) (185-187). Promjene u značenju modernosti, mutacija »modernih ženskih uloga«, prema mišljenju autora, tumači povećanje broja pragmatičara (199-201).

Svoju želju da ne samo izlože ishode istraživanja već i dadu vlastiti pozitivan doprinos u često ideologizirano vođenoj raspravi o žensko-muškim identitetima i ulogama, autori izražavaju na više mjesta u knjizi. Posvećuju joj pozornost u Preludiju i Kodi knjige te posebno u poglavlju Što je muškarac, što je žena? Autori smatraju važnim naglasiti da svaki govor o jednakosti ili razlici spolova mora biti popraćen odgovorom koji interesi stoje iza zanimanja za to pitanje (220). Prema njihovu mišljenju suvremena se rasprava zgušnjava oko pitanja: Postoji li nešto unaprijed dano što čovjeka čini muškarcem ili ženom (ili nečim drugim)? Ili muškost i ženskost nastaju kroz društveni dogovor? U toj raspravi identificiraju dvije suprotstavljene strane: (radikalni) biologizam i (radikalni) konstruktivizam. Autori slijede konstruktivističko polazište. Njihova je hipoteza: puno toga što obilježava razlike između žena i muškaraca društveno je uvjetovano i stoga promjenjivo. Ishodi istraživanja su pokazali da su se u posljednjih dvadeset godina uloge promijenile kao i pravac u kojem se promjena događala. Autori međutim uočavaju da se, unatoč svim nastojanjima u pravcu ravnopravnosti u posljednjim desetljećima pojavljuju i neke neravnoteže (*Schieflagen*). Neravnoteže se događaju u podjeli obiteljskih zadaća, kućanskih poslova, rada s djecom, muško-ženskih vlastitosti, izbora studija. Autori se pitaju: Zašto opstaju te neravnoteže? Je li to zato što su biologijski utemeljene (biologističko tumačenje) ili zato što su muškarci i žene kulturno bolje pripremljeni za određene uloge (konstruktivističko tumačenje)? (220-261).

Nakon tog pitanja, autori kao da napuštaju prethodno naznačeni konstruktivistički pristup. Polaze od postavke da muškarci i žene i kad isto rade, rade to na različit način. I postavljaju pitanje koje daje naslutiti razlog zašto su uvodno

i zaključno poglavlje nazvali glazbenim izrazima preludij i koda. Autori se pitaju: Ako je cijeli svijet »zvuk«: »zvuče« li muškarci i žene drugačije? Oni ipak ne žele da ih se poistovjeti s biologistima, žele potaknuti na traženje rješenja između radikalnog konstruktivizma i radikalnog biologizma (261).

Ishodi istraživanja o muslimanima i muslimankama predstavljeni su u desetom poglavlju. Autori zaključuju da muslimanke i muslimani pod utjecajem austrijske kulture mijenjaju svoje slike o muškarcu i ženi. Te promjene kod muslimanki idu znatno brže nego kod muškaraca. Autori pretpostavljaju da bi to moglo biti zato što pri modernizaciji rodnih uloga kod migranata i migrantkinja muškarci više gube, a žene znatno dobivaju. Promjene kod žena se događaju toliko brzo da su se podaci druge generacije muslimanki približili onima ostalih austrijskih žena, što ukazuje na to da se na tragu rodnih uloga događa važan trenutak praktične integracije (279-280).

U jedanaestom poglavlju autori iznose ishode istraživanja o nasilju. Podaci pokazuju porast sklonosti u prihvaćanju nasilja i kod žena i kod muškaraca u Austriji. Ipak, velik broj muškaraca (87 %) i nešto manji broj žena (82 %) izjavljuju 2012. godine da nisu doživjeli nikakvo nasilje. Podaci iz 2002. i 2012. pokazuju da žene mnogo češće nego muškarci doživljavaju spolno nasilje. Udio žena koje su nasilje doživjele kao seksualno, ipak je od 41 % u 2002. godini smanjen na 27 % u 2012. godini. Moderni muškarci kao i žene češće navode da su doživjeli nasilje, što autore navodi na pitanje, jesu li osjetljiviji na nasilje nego tradicionalne žene? U studiji se pokazuje uska povezanost između autoritarizma i prihvaćanja nasilja (281-285).

U poglavlju *Duhovnost – Religija* o pitanju duhovnosti, autori su istraživali koliko se religioznim ispitanici procjenjuju, koju sliku Boga imaju, koliko su privrženi svojim vjerskim zajednicama, koliko se procjenjuju religioznima u crkvenom smislu. Ishodi istraživanja, između ostalog, pokazuju da muškarci jedva još prihvaćaju kršćansku sliku Boga kao i da modernizacija uloga ide zajedno s dekristijanizacijom slike Boga, nekada čak i s njezinim gubitkom (286-292).

U Kodi autori svjedoče da su najviše vremena proveli u raspravi kako tumačiti empirijske podatke. Primjerice, koje značenje dati uočenim neravnotežama? Autori su uvijek nanovo raspravljali jesu li žene i muškarci različito određeni? Premda su u istraživanju slijedili konstruktivistički pristup i utvrdili promjenjivost rodnih uloga, autori izričito navode da su skeptični prema radikalnom konstruktivizmu, ali i da ne žele da ih se shvati kao zagovornike radikalnog biologizma. Oni priznaju društvene i kulturne utjecaje na tumačenje spolnih razlika, ali isto tako vjeruju da postoji nešto što je prethodno dano, što prethodi bilo kojem diskursu. Pitaju se, što ako postoji neka vrsta arhaičke, arhetipske slutnje o vječnom, vremenom neuvjetovanom muškom i ženskom koje ne mora voditi do diskriminacije, već do kulture poštivanja i civilizirano-pravedne ljubavi? U traženju toga, prema njihovu mišljenju, puno veću ulogu nego do sada treba imati poezija, umjetnost, arhitektura i gluma (297-298).

Autori se nadaju da će ishodi njihova istraživanja koristiti mnogima: muškarcima i ženama koji teže pravednosti za sve spolove koja bi dovela do procvata svakog individualnog života; gospodarstvu, politici, obrazovanju i odgoju (299). Uz slaganje s njihovom procjenom o važnosti i vrijednosti knjige, knjiga ipak izaziva i nekoliko pitanja ili kritičkih primjedbi.

Autori navode jednu sliku idealne žene/muškarca u medijima koja bi trebala vrijediti kao nepromijenjena tijekom istraživanih razdoblja i uočavaju promjenu slike samo na strani ispitanika/ispitanica. Pitanje je, je li se mijenjala i medijski predložena slika idealne žene/muškarca?

Glavni prigovor (radikalnom) konstruktivizmu od strane autora je nijekanje zbilje onkraj diskursa. Autori međutim zanemaruju da glavni problem nije postojanje pred-diskurzivne zbilje već spoznajna metoda kojom do nje dolazimo.

Daljnja pitanja izaziva i postavka autora o slutnji vječne, arhaičke muškosti i ženskosti, muškog i ženskog svemirskog »zvuka«. Koliko naše spoznaje i iskustva utječu na slutnje i definicije muškoga i ženskoga? Kako bi te slutnje izgledale ako se maknemo iz europskog društveno-kulturnog konteksta?

Kritički se može primijetiti da autori u raspravi o egalitarnom rodnom modelu ne rabe suvremena egzegetska istraživanja već ona iz devedesetih godina prošlog stoljeća. Reakciju može izazvati i Zulehnerova primjedba da ne poznaje muškarce koji bi (izričito i svjesno) zagovarali diskriminaciju žena i ne bi bili spremni naslijeđenu diskriminaciju okončati (296). Pitanje je naime, zašto neki muškarci ne žele sebi osvijestiti postojanje diskriminacije?

Ipak, važno je inzistiranje autora da se odnos između žena i muškaraca i odnos prema svima onima koji se ne prepoznaju u spolnoj dihotomiji, rješava u skladu s načelima pravednosti te da se u traženje rješenja uključi više kreativnosti, a izbjegava ideologizirano suprotstavljanje (296).